
Kitap İncelemesi

Selçuklular'ın Dini Serüveni -Türkiye'nin Dini Yapısının Arka Plânı- Seyfullah Kara, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006, 1. Baskı, 717 Sayfa

Anadolu'nun dini yapısı konusunda son yıllarda yapılan çalışmalar kısır bir araştırmanın ötesine gidememiştir. Devletlerin dini yapıları hakkında son derece öneme sahip olan bu konu hakkında yazılan eserlerin araştırmacıların ideolojik yaklaşımları ekseninde seyretmesi veya konuyla ilgili kaynak seçiminde başat eserlerin incelenmemesi konunun belli bir kalıp çerçevesinde ele alınmasına neden olmuştur. Ancak çeşitli nedenlerle Anadolu topraklarına yerleşmeye başlayan ve zaman içerisinde burayı bir Türk yurdu haline getiren Selçukluların dini yapılarını günümüz problemlerini anlamak ve çözüme kavuşturabilmek amacıyla tarafsız bir bakış açısıyla ele almak son derece önemlidir. Seyfullah Kara da Selçukluların dini yapıları hakkında yapılan araştırmalardaki söz konusu eksiklikler nedeniyle Anadolu'nun hiç olmazsa bir döneminin dini hayatını ve dini kurumlarını incelemek amacıyla bu eseri kaleme almıştır. Yazar bu eserinde Selçukluların Müslüman olmaları ile ilgili süreç ve nedenlere yer verdiği gibi Anadolu Selçuklularının dini kurumlarını da incelemiştir. Selçuklu tarihi açısından son derece önemli olan bu eserde yazar ayrıca Anadolu Selçukluları döneminde dinin devlet ve halka olan etkilerine de yer vermiştir.

Türkiye'nin dini yapısının tarihsel sürecinin anlaşılmasına katkı sağlayan bu eser Şema Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Eserin ilk dört sayfası yazarın konuyu ele alma nedenlerini ve kitabın bölümlerinin nelerden meydana geldiğinden söz ettiği önsözle başlamıştır.

Yazar kitabın giriş bölümünde Türklerle-Araplar arasındaki ilk temasların 642'de meydana gelen Nihavend savaşından daha önce başladığını bu tarihten önce Arap şairlerinin şiirlerindeki Türklerle ilgili pasajların varlığına işaret ederek belirtmiştir. Bununla birlikte yazar Hz. Peygamber döneminde iki ırkın birbirinden öğrendiği bazı şeyler olduğunu İslam tarihinin önemli kaynaklarına ve Hz. Peygamber'in hadislerine dayandırarak ortaya koymuştur. Hz. Ömer zamanında İslam ordularının Türk sınırlarına kadar geldiği, Hz. Osman döneminde ise fiili çatışmaların yaşandığını belirtmiştir. Fiili çatışmaların Emeviler döneminde de devam ettiğini belirten yazar Türklerin Abbasiler döneminde hızlıca müslüman olmaya başladıkları bilgisini ana kaynaklar çerçevesinde ele almıştır. Yine bu bölümde İslamiyet'i resmi bir din olarak kabul eden ilk Türk devleti olan İdil Bulgar Devleti'ne ve bu devletin Abbasi halifesine kendilerine dini eğitim vermesi için din bilginleri, cami yapacak ustalar göndermesini bildirmek üzere elçi gönderdiği bilgisi yer almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Türklerin Müslüman olmalarının nedenleri, Selçukluların menşei ve Müslüman olmaları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve Selçukluların Anadolu'ya gelişini hazırlayan sebepler dini, iktisadi ve siyasi sebepler ekseninde ele alınmıştır.

Yazar birinci bölümü Anadolu'nun Müslümanlaşmasını başlığıyla ilintili olarak beş alt başlık içerisinde incelemiştir. Söz konusu bu alt başlıklardan ilki

tarih **“Süreci İçinde Anadolu’da Din”**’dir. Bilindiği üzere Anadolu toprakları hem çeşitli dinlere kaynaklık etmesi hem de birçok din için kavşak noktası olması nedeniyle diğer bölgelerden çok daha farklı bir öneme sahiptir. Semavi dinlerin menşei her ne kadar Ortadoğu merkezli olsa da gelişimlerini Anadolu topraklarında sürdürmüşlerdir. Bununla beraber Anadolu inanç ve kültürler bakımından kozmolojik yapısıyla da önemli bir bölgedir. Yazar birinci bölümün ilk maddesini bu konu ekseninde detaylandırırken bölümün ikinci alt başlığında **“Selçuklulardan Önce Anadolu’da Müslümanlık”** konusunu incelemiştir. Söz konusu bu alt başlıkta tarihi seyri içerisinde Anadolu’ya yapılan Müslüman akınlara değinilmiş, Abbasiler döneminde Avâsım adı verilen ve Anadolu’nun önemli bir bölümünü kapsayan bölgeye müslüman halkın yerleştirilmesi sonucunda da İslamiyet’in varlığının Anadolu’da bilindiği bilgisine dikkat çekilmiştir. Yine bu alt başlıkta Selçuklulardan önce Anadolu’nun doğu ve güneydoğusunda kurulan Müslüman devletlerden Şeyhiler Devleti (869-899) ve Mervanîler’in (990-1096) Anadolu’da Selçuklulardan önce İslamiyetin varlığına işaret ettiğine yer verilmektedir.

“Anadolu’nun Türkler Tarafından İslamlaştırılmasına Etki Eden Sebepler” birinci bölümün üçüncü alt başlığı içerisinde üç bölüme ayrılarak ele alınmıştır. Bu bölümün ilk alt başlığında yazar daha önce giriş bölümünde Türkleri Anadolu’ya sevk eden unsurlar arasında ele aldığı iktisadi ve siyasi nedenleri **“Yurt Bulma İhtiyacı ve Anadolu’ya Yapılan Göçler”** çerçevesinde detaylandırmıştır. Bilindiği üzere eski Türkler öteden beri yurt ve vatan kavramlarına önem vermişlerdir. Öte yandan Türklerin vatan anlayışı siyasi bağımsızlık ülküsü ile anlam taşımaktadır. Bu bağlamda Türkler kendilerini bağımsız hissettikleri yerleri vatan olarak kabul etmiş, bu koşulun mümkün olmadığı toprakları ise terk etmişlerdir. Bu anlayıştan hareketle Selçuklu Türkleri Oğuz Türkleriyle Maverâünnehir’de kalmamış, Tuğrul ve Çağrı Beyler önderliğinde yurt bulma arayışına başlamışlardır. Yazar da Tuğrul ve Çağrı Beyler’in yurt bulma arayışını tarihi seyri içerisinde ayrıntılı bir şekilde ele almış ve Anadolu’ya gelen Türkmen kitlelerinin müslüman olmalarının Anadolu’nun İslamlaşmasındaki tesirini ortaya koymuştur.

Konunun ikinci alt başlığı olan **“İslam Dinine Hizmet İdeali”** Anadolu’nun Türkler tarafından İslamlaştırılmasındaki etkilerine yer verilen bölümdür. Yazar Selçuklulardan sonra tarih sahnesine gelen diğer Selçuklu devletleri ve dolayısıyla Anadolu Selçuklu Devleti’nin de atalarından aldıkları bu mefkûreyi aynen devam ettirdiklerine yine klasik kaynaklara çerçevesinde değinmiştir.

“Moğol İstilasası Faktörü” bu bölümün diğer alt başlığını oluşturmaktadır. Seyfullah Kara, Moğol istilasasının Anadolu’nun İslamlaşmasındaki etkisine değinmeden önce bu istilanın kronolojik seyrine geniş yer vermiştir. Moğol istilasası nedeniyle başlayan Türkmen göçlerinin Anadolu’ya kadar dayanması ve bunun neticesinde Anadolu’nun İslamlaşmasına yaptığı katkılar ele almıştır.

Birinci bölümün en kapsamlı kısmını oluşturan **“Anadolu’nun İslamlaşmasında Tasavvufun Yeri”**, bu bölümün dördüncü alt başlığı olarak üç başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardan ilki **“Tasavvufun Anadolu’ya Girişi”** dir. Yazar tasavvufun Anadolu’nun İslamlaşmasındaki etkisinin Moğol istilasası nedeniyle yurtlarından göç eden tasavvuf ehlinin Anadolu’ya gelmesiyle gerçekleştiğini belirtmiştir.

“Anadolu’nun Dini Hayatında Etkili Olan Sûfiler” ikinci başlık olarak ele alınmış, bu bağlamda Anadolu’nun İslamlaşmasına katkıda bulunan sûfilere yedi başlık altında yer verilmiştir. Söz konusu bu sûfiler; **Hoca Ahmed Yesevî, Necmeddin Kübrâ, Bahâeddin Veled, Muhyiddin İbnu’l-Arabî, Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlana Celaleddin-i Rûmî ve Yunus Emre**’dir.

“İslamlaşmada Etkili Olan Tasavvuf Zümreleri ve Faaliyetleri” üçüncü başlıktır. Bu başlık adı altında **Dervişler, Anadolu Kardeşleri (Ahîyân-ı Rûm), Anadolu Gazileri (Gâziyân-ı Rûm), Anadolu Abdalları (Abdalân-ı Rum), Anadolu Bacıları (Bâciyân-ı Rûm)** ayrıntılı olarak incelenmiştir.

“Anadolu’nun İslamlaşmasında Dini Akım ve Mezheplerin Yeri” birinci bölümün son alt başlığını oluşturmaktadır. Yazar bu konuyu sünni mezheplerin ve gayri sünni akımların ve mezheplerin rolleri şeklinde tasnif ederek ele almıştır. Anadolu’nun İslamlaşmasında sünni mezheplerin rolünü, öncelikle Sünniliğin tarihsel arka planını gözler önüne sererek değerlendiren yazar konunun ikinci alt başlığında **“Anadolu’nun İslamlaşmasında Sünni Etkenlerin Rolü”** ne yer vermiştir. Bu etkinin rolünü de bazı sünni mutasavvıflar ve tasavvufi kavramlar ekseninde açıklamıştır. Öte yandan Anadolu’nun İslamlaşmasında gayri sünni akımlar **“Şiilik Akımı** ve **Babaîlik”** konu başlıklarıyla incelenmiştir.

Öteden beri Türklerde din ve devlet anlayışı birbirinden ayrılmayan iki önemli etmen olarak görülmüştür. Nitekim İslamiyet öncesinde Tanrı ile hükümdar arasında yakın bir bağ bulunduğu bilinmektedir. Bu konu ile ilgili tarihi vesikalar da Türk hükümdarına halkını idare etme yetkisinin bizzat Tanrı tarafından verildiğini göstermektedir. Gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet’in kabulünden sonra Türklerde aynı gelenek devam etmiştir. Kitabın özeli perspektifinde bu gelenek Selçuklularda da devam etmiştir. Yazar kitabın ikinci bölümünde **“Anadolu Selçuklularında Dinin Yeri”** konusunu iki alt başlık altında incelemiştir. Kitapta **“Anadolu Selçuklularında Devlet ve Din”** ilk alt başlık olarak yer almaktadır. Bu alt başlık da üç konu ekseninde incelenmiştir. İkinci bölümün birinci konusu olan **“Anadolu Selçuklularında Devlet ve Din”** başlığının ilk alt başlığı **“Devlet ve Din Anlayışı”**’dır. Yazar Anadolu Selçuklularında Devlet ve Din Anlayışı’nı kitabın konusu gereği din anlayışıyla sınırlandırmış, devlet anlayışını da bu yönden değerlendirmiştir. Konuyu İslamiyet’ten önceki Türk devletlerinden Anadolu Selçukluları dahilinde tarihi seyriyle incelemiştir. Kara, ikinci alt başlıkta devlet ve İslamlaşma konusunu Selçukluların Anadolu’nun İslamlaşması için yaptıkları siyasi ve askeri olaylar çerçevesinde ele almıştır. Yazar Türk devlet geleneği uyarınca devlet içinde görev alacak kişilerde bulunması gereken özelliklere Devlet Görevlilerinde Aranılan Dini-Ahlaki Özellikler başlığı altında geniş yer vermiştir.

“Anadolu Selçuklularının Dini Tutumları” ikinci bölümün ikinci ana başlığıdır. Bu başlığın ilk alt başlığında yazar **“Sultanların Dini Duyguları”** konusunu incelemiştir. Konuyu Anadolu Selçuklu Devleti özelinde inceleyen yazar, bu konu ile ilgili ilk dönem İslam devletinde yer alan örneklerin Anadolu Selçuklu Devleti sultanlarının dini duygularına olan etkilerine dikkat çekerek ele almıştır. Yazar dönemin sultanlarından bazılarının dini kaynaklardan kendini uzak tutarken, bazılarının da din kaynaklı bir hayat yaşadığını dönemi anlatan kaynakları referans göstererek incelemiştir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin güçlü dönemlerini yaşatan sultanların dini ve ahlaki prensipleri gündelik hayatlarında kullanmaya dikkat ettiklerini, buna karşılık özellikle Moğollar döneminde tahta geçen sultanların birçoğunun bu özellikten mahrum kaldıklarını dile getirmiştir. Yazar bu durumun Anadolu Selçuklu Devleti’yle ilgili yapılan birçok konuda iki kategori şeklinde incelenmesi sonucunu beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Söz konusu bu kategoriler devletin bağımsızlık dönemi uygulamaları ve çöküş dönemindeki uygulamalardır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz **“Anadolu Selçuklularının Dini Tutumları”** başlığının ikinci alt başlığı **“Sultanların Abbasi Halifeleriyle İlişkileri”** dir. Bilindiği üzere İslam dünyasının dini lideri olan halifelerle iyi ilişkiler kurmak Müslüman Türk Devletleri sultanlarının önem verdiği bir durumdur. Bu nedenle onların halifelere olan saygıları üst seviyede kendi göstermiştir. Müslüman Türk

Devletleri sultanlarıyla süregelen bu sıcak ilişki Anadolu Selçukluları Devleti idarecilerinde de devam etmiştir.

Müslüman Türk devletleri İslam bilginleri ile öteden beri iyi ilişkiler kurmuşlar, onları toplumun saygın insanları olarak kabul etmişlerdir. Yazar **“Sultanların Din ve Tasavvuf Büyükleriyle İlişkileri”** alt başlığıyla bu konuya değinmiştir.

“Anadolu Selçuklularının İslam’ı Savunmaları” dördüncü alt başlık altında ele alınmıştır. Türklerin öteden beri savaş ve cihat mefkûresine bağlılıkları İslamiyet’i kabullerinden sonra da devam etmiştir. Zira İslamiyet’teki küfür ehli ile cihat etme anlayışı Türklerin cihat anlayışı ile birleşerek yeni bir yön kazanmıştır. Bu cihat anlayışında özellikle Anadolu Selçukluları devrinde mutasavvıfların sultanlarla olan sıkı ilişkileri etkili olmuştur. Yazar bu bilgilere ek olarak özellikle Haçlıların Anadolu topraklarında yaptıkları vahşet nedeniyle Selçuklu sultanlarının Haçlılara karşı yaptıkları cihattan da söz etmiştir.

Anadolu Selçuklu sultanları İslam dininin ve Müslümanların koruyuculuğunu üstlenmelerinden hareketle halkın dini eğitimine büyük önem vermiştir. Yazar bu konuyu **“Halkın Dini Hayatının Kontrol Edilmesi”** beşinci alt başlıkta incelemiştir.

Yazar **“Anadolu Selçuklularının Dini Tutumları”** konusunun beşinci ve son alt başlığında **“Anadolu Selçuklularında Nikâbet Teşkilatı”**nı ele almıştır. Bilindiği üzere Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hasan soyuna mensup olanlar “şerif”, Hz. Hüseyin’in soyuna mensup olanlar da “seyyid” olarak anılmakla birlikte her iki soydan gelenler genel itibarıyla “seyyid” olarak nitelendirilmiştir. Bütün İslam devletlerinde seyidler sevilip sayılmış ve onları korumak için çeşitli önlemler alınmıştır. Yazarımız da eserinde Anadolu’da hem seyidleri korumak hem de kendilerine seyidlik nispetinde bulunanları ayırt etmek amacıyla devlet desteğiyle kurulmuş olan Nikâbet Teşkilatı’nın Anadolu Selçukluları devrindeki işleyişine, görevlerine ve önemine Anadolu Selçuklularının dini tutumları bağlamında yer vermiştir.

Selçukluların Dini Serüveni kitabının üçüncü ve son bölümü ana başlığı **“Anadolu Selçuklularında Dini Nitelikli Sosyal, Kültürel Yapı ve Kurumlar”** dır. Ana başlığın ilk alt başlığı olan **“Anadolu Selçuklularının Din Nitelikli Sosyal ve Kültürel Yapısı”** ise yedi alt başlık altında ele alınmıştır. **“Selçuklu Türkiye’sinin Etnik Yapısı”** bu alt başlıkların ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar Anadolu’nun etnik yapısı ile ilgili kaynakları karşılaştırmalı olarak ele almış, bu çalışmalardan bazılarının bilimsel bir nitelik taşımadığını deliller sunarak ifade etmiştir. Bununla beraber Selçuklu sultanlarının Anadolu’nun çeşitli kesimlerine Türkmen aşiretlerini yerleştirerek Anadolu’nun Türkleşmesi yolunda yapılan faaliyetlere yer vermiştir. Yine Anadolu’da yaşayan etnik nüfusu da dönemi anlatan klasik kaynaklar eşliğinde ele almıştır.

Yazar ikinci alt başlıkta **“Devletin Resmi Sünnilik Politikası”** konusunu ele almıştır. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra genel olarak Sünnilik kolunu tercih etmişlerdir. Kitapta bu konuda araştırmacıların birçoğunun bu konuda hem fikir olduğu belirtilmiştir. Yazar Selçukluların sünniliğe olan bu bağlılıklarının Sultan Tuğrul ile başlayıp, Alparslan, Melikşah ve Sencer ile de devam ettiğini bununla birlikte Sultan Sencer’den sonra ülkenin parçalanmasının akabinde kurulan devletler döneminde de devam ettiğini belirtmiştir. Yine Ehl-i Sünnet mezhebine bağlı kalan Anadolu Selçuklu Devleti’nin şer’î hükümlere riayet ettikleri ve hakimi oldukları yerlerde bu hükümleri uygulamak üzere görevliler tayin ettikleri belirtilmektedir. Öte yandan Anadolu Selçuklularının resmi Sünnilik politikasının

onların diğerk mezhep ve dini akımlara karşı baskıcı bir tutumda oldukları şeklinde yorumlanmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Dönemi itibariyle Ortaçağ devletleri arasında yer alan Anadolu Selçuklu Devleti çağdaşı olan devletler gibi devlet idaresinde dini referans almıştır. Bu konu **“Sosyal ve Medeni İlişkilerde Dinin Referans Alınması”** başlığı altında incelenmiştir. Anadolu Selçuklularının dini sadece devlet idaresinde değil devletin sosyal ve kültürel alanlarında da tatbik ettirmesi Sosyal ve Medeni İlişkilerde Dinin Referans Alınması başlığı altında incelenmiştir. Bu konuyla ilgili Anadolu Selçuklu sultanlarının gündelik yaşamlarında uyguladıkları örneklere yer verilmiştir.

Yazar dönemin kaynakları çerçevesinde Anadolu Selçuklular devrinde sultanların Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle halka hizmet ettiklerini dördüncü alt başlık olan **“Sultanların Müslüman Halka Karşı Davranışları”** kısmında ele almıştır. Sultanların kadı ve müftülerin huzurunda halkın şikayetlerini dinlediklerine dair kaynaklar bağlamında örnekler verilmiştir.

Beşinci alt başlıkta **“Sultanların Gayrimüslimlere Karşı Davranışları”** ele alınmıştır. Selçuklu sultanlarının Hristiyanlığa olan aşinalığının nedenlerini, bu din mensuplarına yaklaşımlarını tüm bunların yanısıra sultanların Hristiyanlık dinine temayül etmediklerini belirtmiştir. Selçuklu sultanlarının Hristiyan kadınlarla yaptıkları evliliklerin de onların bu din mensuplarına karşı toleranslı davranmalarında etkili olduğu örneklerle açıklanmıştır.

Anadolu'daki ihtida hareketlerinde tasavvuf ehlinin rolleri saraya gelin olarak gelen hristiyan kadınların Müslüman olmaları, savaş zamanlarında Selçukluların esirlere yaptıkları muamelelerin olumlu etkileri altıncı alt başlık olan **“İhtida Hareketleri”** kısmında incelenmiştir.

Üçüncü bölümün birinci kısmının yedinci ve son alt başlığında ise **“Müslümanlarla Gayrimüslimlerin Birbirleriyle İlişkileri”** ele alınmıştır. Yazar Anadolu'da hristiyan köylerin varlığına devrin vakfiyelerinde görüldüğünü belirterek hem kırsal kesimde hem de şehirde varolan gayrimüslim nüfusla müslümanların ilişkilerine İbnu Battûta, Hacı Bektaş ve Ebu'l-Fida'nın eserlerinde konuyla ilgili bölümleri referans alarak yer vermiştir. Yazar halkın gayrimüslimlere karşı olan hoşgörülü tutumlarının halka da yansıdığını belirtmiştir.

“Anadolu Selçuklularında Din Nitelikli Sosyal ve Kültürel Kurumlar” üçüncü bölümün son başlığıdır. Bu başlığı da yazar altı alt başlık altında tasnif etmiştir. Vakıflar konusu ilk alt başlık altında incelenmiştir. Vakıf kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına yer verilerek vakfın varlığına uygun minvalde olan Kur'an-ı Kerim ayetlerine yer verilmiştir. Bu kurumun kurulmasındaki en büyük etkenin ise doğrudan doğruya vakıf kurmaya müslümanları teşvik eden hadisler olduğu belirtilmiştir. Büyük Selçuklulardan başlayan vakıf geleneğinin Anadolu Selçuklularında da devam ettiği gözler önüne serilmiştir. Vakıfların politik, sosyal ve dini etkilerine ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Dini işlevi yanında toplumsal birçok işlevi de bulunan mescitler zamanla genişletilip cami haline getirilen dini kültürel yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Yazar toplumsal kurumlardan biri olan bu yapıyı **“Camiler, İmamlık, Hatiplik ve Hafızlık Kurumları”** ikinci alt başlığıyla ele almıştır.

Bilindiği gibi İslam dininin en temel öğelerinden biri de dinin esaslarını öğrenme ve öğretme arzusudur. **“Medreseler ve Müderrislik Kurumu”** üçüncü alt başlık olarak Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bu kurumların işlev ve katkılarının incelendiği kısımdır.

Yazar kadıların adalet kurumunun en önemli temsilcisi ve sultanların adaletlerinin kurumlaşmış şekli olduğunu belirterek **“Kadılık Kurumu”** konusuna dördüncü alt başlıkta yer vermiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti din ve kültür kurumlarının bir diğeri de beşinci alt başlıkta incelenen **“Tekke ve Zaviyeler ve Zaviye Şeyhliği Kurumu”** dur. Yazar bu kurumların zaman içinde kullanımlarına değinerek, tarihi serüvenine yer vermiştir. Bununla birlikte devlet destekli bu kurumların Anadolu Selçukluları dönemindeki rolleri, Selçuklu sultanlarının bu kurumlarla ilgili inşâ faaliyetleri ele alınmıştır.

Yazar Anadolu Selçuklularının inşâ ettikleri abidevi yapıların altıncı ve son alt başlığında **“Hanlar ve Kervansaraylar”** konusuna yer vermiştir. Bu kurumların inşâ edilmelerinin önemine, Anadolu Selçuklu sultanlarının yaptırdıkları han ve kervansaraylara ve bunların devletin ticaretine olan katkılarına dönemin kaynaklarını esas alarak değinilmiştir.

Kitabın sonuç kısmında Türklerin Müslüman olmalarına etki eden amillerin karmaşık bir görünüme sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Selçukluları Anadolu'ya sevk eden nedenlerin üç kategoride ele alındığı bilgisine de yer verilmiştir. Anadolu'nun Selçuklulardan çok önce İslamiyet'le tanıştıkları, bunun nedeninin ise Anadolu'nun önemli merkezlerine Müslüman halkın yerleştirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Anadolu'da İslamiyet'in hızla yayılmasında tasavvuf büyüklerinin yadsınamaz rollerinin olduğu sonucuna varıldığı bilgisi verilmiştir. Yazar Anadolu Selçuklu Devleti'nde din ve devletin birbirinden bağımsız düşünülmemesinin özellikle Selçuklu sultanları ve devleti idare eden yöneticilerdeki olumlu etkilerine okuyucuların dikkatlerine sunmuştur. Kitabın sonuç kısmında Anadolu Selçuklularında dini ibadet ve emirlerin yaşanması konusunda hassas davranılması ve bu konuyla ilgili bir takım tedbirlerin alınmış olması tespit edilen diğeri bir husustur. Türkiye'nin etnik yapısı nedeniyle müslümanlar ve gayrimüslümanlar arasında var olan olumlu ilişkilere, devletin gayrimüslimlere olan tutumlarının adil olduğuna yer verilerek gerek Anadolu halkının gerekse devletin gayrimüslimlere karşı son derece hoşgörülü oldukları sonucuna varıldığı belirtilmiştir. Yine devletin resmi din politikası olarak seçilen Sünniliğin sonuçlarına, medeni, sosyal ve hukuki işlerde dinin referans alındığı ve bu nedenle kadılık müessesesinin ve seçilen kadılarda bulunması gereken özelliklerin öneminin sonucuna varıldığı ifade edilmiştir. Yapılan cami, medrese, tekke, zaviye, han ve kervansarayların Anadolu'daki olumlu etkilerinin sonuçlarına değinilmiştir.

Kitap Türk hakimiyeti dönemindeki Anadolu'nun dini hayatı üzerine yapılan objektif ve bilimsel bir çalışma olarak Türk tarihçiliği açısından büyük bir önem arz etmektedir. Anadolu'da tarih içinde meydana gelen olayları objektif bir bakış açısıyla inceleyen yazarın bu eseri günümüz problemlerine ışık tutması ve çözümüne katkı sağlaması açısından dikkate değer bir çalışmadır. Anadolu'nun Türk tarihi dönemindeki dini hayatını anlayabilmek için dini kurumların da incelenmesini gereklidir. Ancak ülkemizde bu konu hakkında yapılan akademik çalışmalar sanat tarihi açısından ele alınmamış, bu yapıların dini yönü ihmal edilmiştir. Yazar bu alandaki eksikliği kaynak olarak faydalandığı klasik eserlerin dillerine vakıf olması nedeniyle ve son derece titiz bir çalışmanın sonucunda kapatmıştır. Bu kapsamlı çalışmanın önemi, içeriği, kullanılan kaynakların niteliği ve niceliği bakımından takdir edilmesinin gerekliliği emeğe saygının ve kadirşinaslığın gereğidir.